

Kordala, Tomasz

Wstępna informacja o badaniach osady wczesnośredniowiecznej w Płocku-Podolszycach

Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 17, 84-90

2001

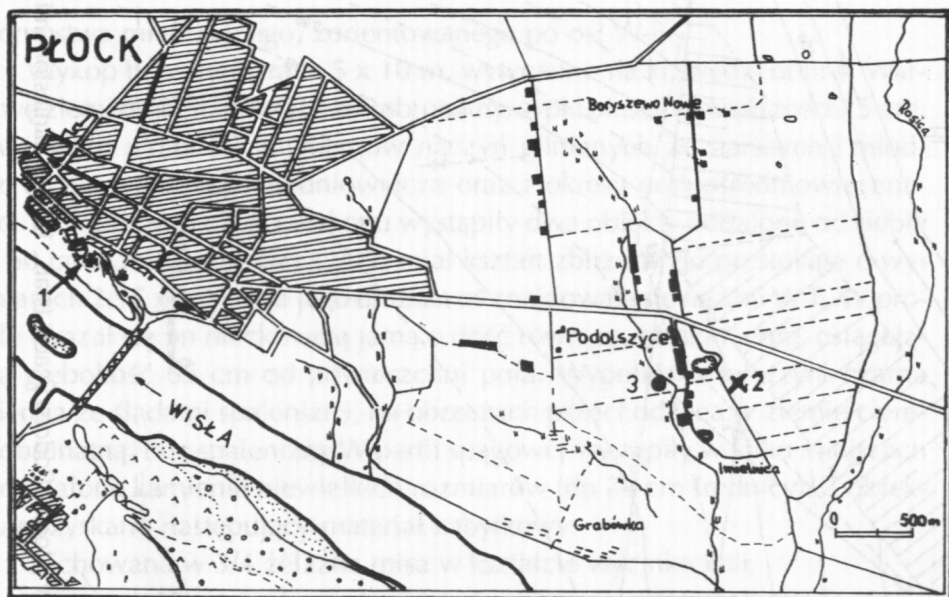
Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSTĘPNA INFORMACJA O BADANIACH OSADY WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ W PŁOCKU-PODOLSZYCACH

Prowadzone w Płocku od 45 lat planowe badania wykopaliskowe przyczyniły się do lepszego poznania procesu narodzin i początkowych faz rozwoju średniowiecznej stolicy Mazowsza. Dzięki odkryciom dokonywanym przez archeologów wiemy już dużo o pierwotnej topografii i przestrzennym rozplanowaniu płockiego organizmu wczesnomiejskiego oraz o kulturze, zwłaszcza materialnej, jego mieszkańców¹. Gorzej natomiast prezentuje się stan rozpoznania najbliższego zaplecza osadniczego ośrodka grodowego na Wzgórzu Tumskim. Mamy kilka luźnych znalezisk z dawnych, amatorskich poszukiwań, pochodzących m.in. z Ośnicy, Grabówki, Maszewa-Brwilna². Po 2. wojnie światowej okolice Płocka były wielokrotnie penetrowane powierzchniowo przez profesjonalnych badaczy, ostatnio w ramach ogólnopolskiego programu Archeologicznego Zdjęcia Polski. Jednak tylko nieliczne stanowiska wczesnośredniowieczne zostały przebadane metodą wykopaliskową³.

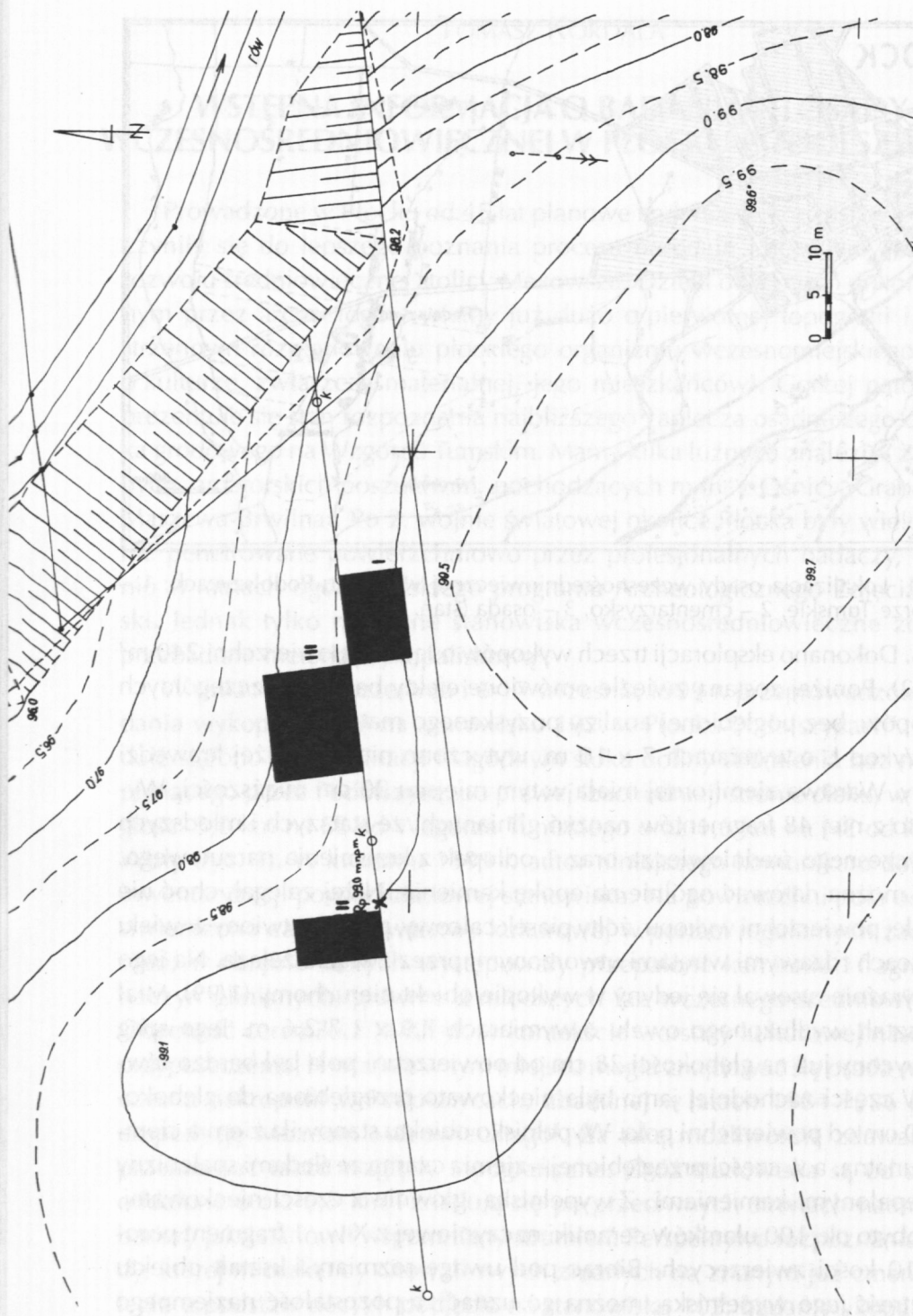
W dniach 14-25 czerwca i 6-17 września 1999 r. przeprowadzono badania wykopaliskowe na stanowisku 102. w Płocku-Podolszycach⁴. Znajduje się ono na kulminacji i łagodnym stoku doliny strumienia bez nazwy płynącego przez Podolszyce, po prawej (zachodniej) stronie cieku, w odległości 3,8 km na SE od Wzgórza Tumskiego oraz 1,6 km na NE od koryta Wisły (ryc. 1). W kwietniu 1999 r. autor niniejszego komunikatu dokonał inwentaryzacji powierzchniowej stanowiska. Na powierzchni pola ornego stwierdzono zaleganie warstwy kulturowej w postaci regularnych zaciemnień, w obrębie których występowały przepalone kamienie i fragmenty naczyń glinianych, głównie z młodszych faz wczesnego średniowiecza. Obecność ceramiki z XI-XII w. w kontekście warstwy kulturowej nasunęła przypuszczenie, iż właśnie w tym miejscu mogła znajdować się osada współczesna nekropolii w Podolszycach, zbadanej w latach 1984-1986 przez ekspedycję Muzeum Mazowieckiego⁵. Za taką możliwością zdawały się przemawiać także względy topograficzne. Otóż stanowiska są od siebie oddalone o ok. 0,5 km i znajdują się po przeciwnych stronach naturalnej bariery jaką stanowił wspomniany strumień. Perspektywa rozpoznania osady, której mieszkańcy chowali swych zmarłych na znanym już cmentarzu legła u podstaw decyzji podjęcia na stanowisku 102. badań wykopalisko-

Ryc. 1. Lokalizacja osady wczesnośredniowiecznej w Płocku-Podolszycach; 1 – Wzgórze Tumskie, 2 – cmentarzysko, 3 – osada (stan. 102)

wych. Dokonano eksploracji trzech wykopów o łącznej powierzchni 240 m² (ryc. 2). Poniżej zostaną zwięźle omówione efekty badań poszczególnych wykopów, bez pogłębionej analizy pozyskanego materiału.

Wykop I, o wymiarach 7 x 10 m, wytyczono nieco poniżej krawędzi doliny. Warstwa ziemi ornej miała w tym miejscu 20 cm miąższości. Wydobyto z niej 48 fragmentów naczyń glinianych, ze starszych i młodszych faz wczesnego średniowiecza oraz 1 odlupek z krzemienia narzutowego, który można datować ogólnie na epokę kamienia. Niżej zalegał, choć nie na całej powierzchni wykopu, żółty piasek calcowy, przewarstwiony w wielu miejscach rdzawymi wtętami utworzonymi przez związki żelaza. Na jego tle wyraźnie rysował się jedyny w wykopie obiekt nieruchomy (1/99). Miał on kształt wydłużonego owalu o wymiarach 7,9 x 1,7-2,6 m. Jego spąg uchwycony już na głębokości 28 cm od powierzchni pola był bardzo równy. W części zachodniej jama była nieckowato przegłębiona do głębokości 40 cm od powierzchni pola. Wypełnisko obiektu stanowiła ziemia ciemnobrunatna, a w części przegłębionej – ziemia czarna ze śladami spalenizny i przepalonymi kamieniami. Z wypełniska, głównie z części nieckowatej, wydobyto ok. 100 ułamków ceramiki naczyniowej z X w., 1 fragment poroża i 10 kości zwierzęcych. Biorąc pod uwagę rozmiary i kształt obiektu oraz treść jego wypełniska, można go uznać za pozostałość naziemnego

Ryc. 2. Plan sytuacyjno-wysokościowy osady wczesnośredniowiecznej w Plocku-Podolszycach (stan. 102) z naniesionymi wykopami

domostwa mieszkalnego, zorientowanego po osi W-E.

Wykop II, o wymiarach 5 x 10 m, wytyczono na krawędzi doliny. Warstwę ziemi ornej stanowił tu szarobrunatny, sypki piasek o miąższości 25 cm. Wydobyto z niej 58 fragmentów naczyń glinianych ze starszych i młodszych faz wczesnego średniowiecza oraz z okresu późnośredniowiecznego. W środkowej części wykopu wystąpiły dwa obiekty oddalone od siebie o 60 cm. Obiekt większy (2/99) miał kształt zbliżony do prostokąta o wymiarach 2,95 x 2,05 m, a jego dłuższa oś znajdowała się na linii W-E. W profilu okazał się on nieckowatą jamą o dość równym, płaskim dnie, osiągającą głębokość 65 cm od powierzchni pola. Wypełnisko tworzyła czarna ziemia ze śladami spalenizny, na obrzeżach przechodząca w ziemię ciemnobrunatną, bez spalenizny. W partii spągowej wystąpiły w kilku miejscach przepalone kamienie niewielkich rozmiarów (do 20 cm średnicy). Z obiektu pozyskano następujący materiał zabytkowy:

- ♦ zachowana w 3/4 żelazna misa w kształcie wycinka kuli,
- ♦ górna część naczynia glinianego górą obtaczanego, zdobionego motywem linii falistej i poziomych żłobków,
- ♦ połowa glinianego przezślika z jednym dookólnym żłobkiem,
- ♦ ok. 400 fragmentów ceramiki naczyniowej z X w.,
- ♦ 15 bryłek polepy,
- ♦ ok. 60 kości zwierzęcych,
- ♦ liczne węgle drzewne.

Dane te zdają się wyraźnie sugerować, iż obiekt 2/99 to relikw domostwa mieszkalnego w typie półziemianki, prawdopodobnie z paleniskiem. Opierając się na pozyskanym materiale (misa żelazna i fragmenty ceramiki) funkcjonowanie domostwa można umieścić w X w.

Mniejszy obiekt z wykopu II (3/99) był nieregularny i osiągnął wymiary 2,1 x 1,2 m. Jego stratygrafia okazała się bardziej skomplikowana, a to w wyniku nałożenia się dwóch jam (3a/99 i 3b/99). Obydwie miały nieregularne dna i sięgały do głębokości do 37 cm od powierzchni pola. Dzięki obecności ułamków naczyń, niestety w większości mocno rozdrobnionych, udało się ustalić, że pochodzą one z różnych faz okresu wczesnośredniowiecznego, tj. z VIII(?)–IX i XI–XII w. Pierwotna funkcja jam nie jest jasna, choć widzieć raczej w nich trzeba obiekty gospodarcze, a nie mieszkalne. Oprócz ceramiki naczyniowej z wypełniska młodszej jamy (3b/99) pozyskano dwustożkowaty przezślik gliniany.

Wykop III, o wymiarach 10 x 12 m, wytyczono w ten sposób, że jego narożnik SE pokrywał się z narożnikiem NW wykopu I. Z warstwy ziemi

ornej o miąższości 20-22 cm pozyskano ok. 120 fragmentów naczyń glinianych z wczesnego i późnego średniowiecza. Na poziomie piaszczysto-gliniastego calca pojawił się zarys jedyne w wykopie III obiektu nieruchomego (4/99). Był to usytuowany w zachodniej części wykopu dość regularny owal o wymiarach 4,8 x 2,6 m, zorientowany po osi NW-SE. W obrębie obiektu zalegała intensywnie czarna ziemia ze śladami spaleni-zny, tylko na obrzeżach zabarwienie było jaśniejsze, tj. ciemnobrunatne. W środkowej części obiektu znajdowało się płytkie nieckowate przegłę-bienie z przepalonymi kamieniami, zaś w części SE obiektu – drugie znacznie obszerniejsze i głębsze (do 1,1 m od powierzchni pola) przegłębienie, ma-jące w przekroju kształt cylindryczny. To ostatnie dostarczyło m.in., rybich łusek i znacznej ilości kości zwierzęcych. Z wypełniska obiektu 4/99 wy-dobyto łącznie:

- ♦ ok. 600 ułamków ceramiki naczyniowej z XI w.,
- ♦ 4 szydła, w tym 1 z poroża z otworkiem i 5 z kości,
- ♦ ok. 90 kości zwierzęcych (w tym ości i łuski rybie),
- ♦ węgle drzewne.

Obiekt ten można określić jako relikw domostwa, zapewne naziemnego, wyposażonego w urządzenie ogniowe (płytkie nieckowate przegłębienie) i piwniczkę (przegłębienie cylindryczne). Nawarstwiło się ono na starszy obiekt osadniczy, o którym jednak nie potrafimy nic bliższego powiedzieć. Jego istnienie dokumentują odkryte w partii spagowej obiektu 4/99 frag-menty obtaczanych górą naczyń z dość archaicznym typem zdobienia w po-staci linii falistej pojedynczej. Materiał ten można datować na okres od 2. poł. IX do X w. Jest to ceramika wyraźnie różniąca się od fragmentów na-czyń w całości obtaczanych z wypełniska obiektu.

Badania wykopaliskowe przeprowadzone w 1999 r. na stanowisku 102. w Płocku-Podolszycach ujawniły relikw osadnictwa ze starszego i młod-szego podokresu wczesnego średniowiecza. Ze starszą fazą zasiedlenia, datowaną na VIII(?) – X w., wiążą się dwa domostwa mieszkalne (obiekty 1/99 i 2/99) oraz dwie jamy o funkcji trudnej do jednoznacznie określe-nia (obiekt 3a/99 i starsza faza obiektu 4/99). Słabo poświadczony jest okres schyłku X i początku XI w. Być może nastąpiło wtedy jakieś ograniczenie, lub nawet zaprzestanie, funkcjonowania osady. Problem ten wymaga dal-szych badań. Z młodszą fazą zasiedlenia, przypadającą na XI-XII w., łączy się jedno domostwo mieszkalne (młodsza faza obiektu 4/99) i jedna jama prawdopodobnie o charakterze gospodarczym (obiekt 3b/99). Wydaje się, że korelowanie tej fazy osady z oddalonym o 0,5 km na wschód cmenta-

rzyskiem z 2. poł. XI – pocz. XII w. nie jest wykluczone. Również i to zagadnienie mogą wyjaśnić dalsze badania stanowiska.

W przypadku Podolszyc możemy dokonać próby konfrontacji efektów poszukiwań archeologicznych na osadzie i cmentarzysku z danymi źródeł pisanych. W najstarszym inwentarzu dóbr biskupstwa płockiego wymienione są składniki jego majątku m.in. w pobliżu Płocka. Stanowiły je sąsiadujące ze sobą osady: Jemielnica (Imielnica), Borzyszewo (Boryszewo Stare) i Podolszyce. Jest bardzo prawdopodobne, iż początki tego zespołu dóbr wiążą się z działaniami podjętymi dla zabezpieczenia podstaw materialnych nowego biskupstwa⁶, bezpośrednio po jego fundacji w 1075 r. Informacja ta jest bardzo interesująca gdyż określa status prawny Podolszyc już w czasie funkcjonowania badanych wykopaliskowo punktów osadniczych.

PRZYPISY

¹ Z obszernej literatury przedmiotu warto przytoczyć tu zwłaszcza dwa opracowania: W. Szafrąński, *Płock we wczesnym średniowieczu*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1983; *Historia Płocka w ziemi zapisana. Podsumowanie wyników dotychczasowych badań archeologicznych*, pod red. A. Gołębniaka, Płock 2000 (w obu pracach bogaty wybór literatury).

² J. Przyborowski, *Wycieczki archeologiczne po prawym brzegu Wisły*, Warszawa 1874, s. 5 i nn.; F. Tarczyński, *Notatki do mapy archeologicznej gub. Płockiej*, „Echa Płockie i Łomżyńskie”, R. II: 1899, nr 47, s. 1; G. Proniewski, *Pobrzeże Wisły w najbliższej okolicy Płocka pod względem archeologicznym*, „Przegląd Archeologiczny”, R. 1921, z. 3-4, s. 81-96; K. Musianowicz, *Dwa naczynia z VI-VII w. z Mazowsza w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie*, „Wiadomości Archeologiczne” t. XXXV, 1970, z. 4, s. 572; *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Słupianki, pod Płockiem*, pod red. M. Dulnicza, Warszawa 1998, s. 228-231.

³ W najbliższym sąsiedztwie miasta badaniami wykopaliskowymi o różnym zakresie objęto następujące obiekty: osadę nieobronną na wzgórzu „Osiek” w Starej Białej (W. Szymański, *Ślady rozproszonego osadnictwa wczesnośredniowiecznego typu wiejskiego w okolicach Białej, pow. Płock*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXV, 1970, z. 1, s. 139-142); cmentarzysko z grobami bez obudów kamiennych w Starej Białej (B. Balcer, *Cmentarzysko wczesnośredniowieczne w miejscowości Biała-Parcele, pow. Płock*, „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXIV, 1969, z. 3-4, s. 463-465; B. Buczek-Płachtowa, *Ratownicze badania wykopaliskowe na wczesnośredniowiecznym cmentarzysku szkieletowym w Białej Starej, pow. Płock w 1968 r.*, „Biuletyn Informacyjny PKZ”, nr 19, grudzień 1970, s. 83-85; *taż*, *Badania archeologiczne na cmentarzysku szkieletowym wczesnośredniowiecznym*

w *Białej Starej*, pow. Płock w 1968 r., „Wiadomości Archeologiczne”, t. XXXIX, 1974, z. 1, s. 103-106); cmentarzysko z grobami bez obudów kamiennych w Płocku-Podolszycach (T. Kordala, *Cmentarzysko z XI-XII wieku w Płocku-Podolszycach*, „Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku”, nr 15, 1992, s. 3-96; B. Łuczak, *Analiza antropologiczna szczątków kostnych z cmentarzyska wczesnośredniowiecznego (Płock-Podolszyce)*, „Rocznik MMP”, nr 15, 1992, s. 97-117); osadę typu wiejskiego w Kruszczewie (M. Dulinicz, *Wczesnośredniowieczna osada na stanowisku 1. w Kruszczewie, gm. Stara Biała, woj. płockie*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. XLIV, 1992, s. 187-215).

⁴ Stanowisko zostało odkryte przez Jacka Wysockiego w 1988 r. podczas penetracji AZP obszaru 50-54 (nr stanowiska na obszarze 74). Pozyskano wtedy 5 fragmentów ceramiki starożytnej i 10 fragmentów wydatowanych na późne średniowiecze/nowożytność.

⁵ Oprócz publikacji wymienionych w przyp. 3., oraz notatek z „Informatora Archeologicznego” – badania 1984-1986 o cmentarzysku podolszyckim traktują: T. Kordala, *Ziemia odsłania tajemnice. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Podolszycach*, „Notatki Płockie”, nr 3/128, 1986, s. 24-29; tenże, *L'arme blanche a un tranchant, du haut Moyen Age trovée à Płock-Podolszyce (Mazovie-Pologne)*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, fasc. IV, 1988, s. 27-29; B. Łuczak, T. Kordala, *Charakterystyka biokulturowa pochówków z cmentarzyska XI-XII-wiecznego w Płocku-Podolszycach*, „Acta Universitatis Lodziensis – Folia Anthropologica”, t. 2, 1995, s. 3-23.

⁶ K. Pacuski, *Osadnictwo Mazowsza Płockiego między Wisłą, Jasienicą i Mołtawą w XII-XIV w., w świetle źródeł pisanych*, [w:] *Osadnictwo pradziejowe i wczesnośredniowieczne w dorzeczu Słupianki, pod Płockiem*, pod red. M. Dulinicza, Warszawa 1998, s. 154 i nn.